

Еаратум

Erratum

[doi:10.5937/sinteze13-58902](https://doi.org/10.5937/sinteze13-58902)

Ератум: *ДИМЕНЗИЈЕ СМИСЛА ПРАВА* (бр. 25, стр. 63, 2024)

Уредништво

У приказу Димензије смисла права, аутора Драгана Јаковљевића, објављеном у броју 25, <https://doi.org/10.5937/sinteze13-50082>, техничком грешком Уредништва, на коју је указао аутор текста, приликом прелома текста изостављени су одређени делови оригиналног рукописа. Због специфичности пропуста, овом приликом објављује се комплетан текст приказа.

Извињавамо се аутору и читаоцима због учињене грешке.

Erratum: *DIMENSIONS OF THE MEANING OF LAW* (No. 25, p. 63, 2024)

Editorial Board

In the review named *Dimensions of the Meaning of Law*, by Dragan Jakovljević, published in issue 25, <https://doi.org/10.5937/sinteze13-50082>, due to a technical error by the Editorial Board, pointed out by the author of the text, certain parts of the original manuscript were omitted when the text was prepared for publishing. Due to the specificity of the omission, the complete text of the review is published on this occasion.

We apologize to the author and readers for the error.

Миловић, Мирослав: *Право као потенција. Есеји о филозофији права*, Библиотека “Лађа”, Градац, Чачак 2023.

Последња, посмртно издата књига значајног српског филозофа средње генерације Мирослава Миловића (1955-2021), бившег професора Правног факултета Универзитета у Бразилији, доноси избор његових новијих огледа у преводу са португалској језика, пропраћену Уводом Вање Грујића. Миловић је градећи своје филозофско образовање и академску каријеру прешао пут од Београда преко Франкфурта (где је докторирао код Карла-Ота Апела и Јиргена Хабермаса), преко Париза и Сорбоне (где је одрадио хабилитацију код Ж. Шантер), до предавачких ангажмана у Турској, Шпанији, Јапану те најзад у Бразилу. Био је полиглота, широког филозофског образовања, везаног превасходно за континенталну европску филозофију. Код нас су претходно објављене његове књиге „Рефлексивни аргумент” (Београд 1989), „Етика и дискурс” (Београд 1992), које документују његов франкфуртски период бављења концепцијом тзв. „трансценденталне прагматике”, а онда и „Заједница разлике” (Чачак 2008) и „Метафизика и политика” (Чачак 2018), у којима се читује његово окретање модерној француској филозофији, Фукоу, Делезу, Бадјеу, као и данас врло читаном швајцарском филозофу италијанског порекла Ђ. Амгабену. Неке од његових књига су превођене на шпански језик и објављене на Универзитету у Гранади. Поврх тога, приредио је више запажених интернационалних зборника, те (скупа са Зораном Ђинђићем и Животом Филиповићем) учествовао у превођењу капиталног и волуминозног дела највећег живог европског филозофа Јиргена Хабермаса „Теорија комуникативног делања” (Нови Сад 2017).

Ово издање садржи шест есеја („Свети Павле-Парусија као промена света”, „Спиноза и модерност”, „Право на тело код Ничеа и Фукоа”, „Право симулакрума”, „Онтологија и суверенитет”, „Пандемија као историја”), као и један додатак („Вирус капитализма”). Како се ради о краћим, језгровито писаним есејима, то је штета да није искоришћена прилика да се овом по обиму невеликом издању придода још нека даља расправа истог аутора, у виду прилога.

У погледу стила писања, аутора карактерише висока сажетост израза, уз већ препознатљиву способност да кроз мало речи каже доста тога, те да нас кроз неколико кратких али далекосежних потеза проведе кроз историју филозофије од њених античких почетака до савремености. То пак од читаоца тражи концентрацију при читању, али уједно и извесна стручна предзнања у погледу одређених филозофских концепата који се при извођењима претпостављају као познати. Које су главне тезе које доноси ова књига, њоме обухваћени огледи? У питању су садржајно вишеструки и филозофски подстицајни интерпретативни налази, од којих овде можемо поменути само неке.

Тако се у есеју посвећеном св. Павлу отвара питање о „универзалности која се не обазире на време и стиже до нашег времена”, те о „духу као

могућности слободе” – што је „можда смисао људског живота”. Такође о павловској правди, најављеној у смислу „отварања ка Другом”, у следу чега је и „љубав извршење закона”, појмљеног као повезаног са правдом. Аутор закључује, да се Павле „од самог почетка суочава са јеврејским, римским и грчким поретком”, што је „отвор ка нашој потенцији стварању другог света”. Тако да се Павле, како се аутору чини, налази на почетку „још увек актуелног пројекта” уништења метафизике! То би дакле била крајња консеквенца Павловог драматичног сучељавања са универсализмом, у новије време изнова откривеног од савремених европских филозофа.

Надовезујући се на Платона, аутор у даљим разматрањима констатује, да брига о себи укључује друштвено, друге. Штавише она суштински значи управо бригу о другима – изворно грчки став који је прихватио и Фуко. Повлачећи консеквенце из теза последњег, закључује се да поента „није створити више закона у будућности, већ у афирмацији наше сопствене слободе, наше потенције”. Што уједно пружа могућност преиспитивања саме субјективности.

Враћајући се познатом Бадјеовом спису о св. Павлу којим се утврђује потреба једног „милитантног универсализма”, аутор заједно са овим савременим француским филозофом утврђује потребу превазилажења разлика путем проналажења њихове истине. Насупрот томе, систем фрагментизује, производи разлике да би нас одвојио од универзалног.

Даља разматрања су везана за укидање метафизике, тумачење суверености и тражење једне нове онтологије. У том контексту, Миловић полази од подстицајних теза Агамбеа, Негрија, Харта... те најпре истиче потребу поновног промишљања онтологије која би сада била „с оне стране метафизике” – довршавајући тако својеврсним начином од Хајдегера започети мисаони пројект. Уз пратећи покушај „незагађивања политике новим облицима идентитета”, који би били препуштени капитализму на цензурисање. Та нова онтологија би имала бити „онтологија Заједничког”. При чему се полази од дијагнозе, да наш свет „још увек није постао Заједнички, одређен колективним снагама” – у чему „можда лежи савремена могућност револуције”. То Заједничко не могу пак заточити ни држава ни идентитетске структуре грађанског друштва. Револуција у овом контексту поприма онда карактер „поновног изумевања Заједничког” – на којем путу се и демократија једино може јавити. А право задобија смисао у „обезбеђивању постојања онога што до овог тренутка нема легитимност”. Сама будућност могућа је једино као „отварање према разлици” и као „раскид”, тј. „излазак из линеарног времена”, које нас одређује почев од антике па све до неолиберализма.

Ово издање можемо препоручити читаоцима као подстицајну лектуру за даље промишљање модерности и посебно права схваћеног као потенцијалност која је окренута ка правди. Тако дакле, да право мора важити као место правде. И може се поћи од тога, да ће оно наићи на заслужену

пажњу у јавности. Уједно би ваљало домаћим издавачима препоручити поновно објављивање списа овог аутора из ранијег периода, посвећених етици дискурса и филозофском методу рефлексивног аргумента. Посебно с обзиром на околност да на тој врсти стручне литературе код нас, али и у окружењу, видно мањка, те да су Миловићеве значајке интерпретације и даље најбољи у нас расположиви увод у ту значајну европску филозофску оријентацију, везану за Универзитет у Франкфурту. Оријентацију, чије би изучавање морало најзад бити заступљено у оквирима студија филозофија на нашим универзитетима – што пак нажалост и даље изостаје. Управо би Миловићеве раније књиге „Етика и дискурс” и „Рефлексивни аргумент”, као и давно у Сарајеву преведена али мало читана књига „Трансформација филозофије” његовог ментора Карла-Ота Апела могли бити од значајне помоћи у том погледу. Овде представљена књига пак још једном документује онај интелектуални губитак, који смо нажалост доживели раним одласком овог аутора.

Драган Јаковљевић¹,

(аутор је редовни универзитетски професор у пензији)

¹ draganjakovljevicnk@gmail.com Univerzitet Crne Gore